
Još o “Titu” Williama Klingera i Denisa Kuljiša

Povodom prikaza knjige Williama Klingera i Denisa Kuljiša “Tito: Neispričane priče. Tajni imperij Josipa Broza Tita”, *Politička misao*, god. 50 (2013), br. 4, str. 209-215, autor: Tvrтко Jakovina

U osvrtu na našu knjigu “Tito: Neispričane priče” povjesničar Tvrтко Jakovina spocita nam da nedovoljno citiramo djela domaće (tj. hrvatske) historiografije. Problem nije u našem nepoznavanju toga materijala, nego u vrlo niskoj razini njegove iskoristivosti u znanstvene svrhe. Knjigu nismo pisali kao biografiju u kojoj bilo kakvi podaci dobro dođu, nego radi razjašnjavanja općeg i regionalnog (balkanskog) konteksta u kojemu pratimo “pretvaranje seljačića u radnika, revolucionara u ratnika, a maršala u državnika”.

Tita “treba protumačiti, treba vidjeti kakva je njegova taktika, ideologija, doktrina”, priznaje Jakovina, a upravo toga u hrvatskoj historiografiji uopće nema. Ona se naime bavi isključivo problematiziranjem “odgovornosti, surovosti, moralnog prosuđivanja” ne samo Tita nego i svih njegovih neprijatelja. Upravo takav pristup moralne diskvalifikacije danas je u modi na Zapadu, posebice u Sjedinjenim Državama, pa eksplicitno ukazujemo na njegove limite na primjeru knjige “Bloodlands” Timothyja Snydera (ime autora izostavljeno je redaktorskom pogreškom u obradi teksta, što Jakovina precizno registrira). Da smo pošli u tom smjeru, mogli smo u bibliografiju dodati i npr. Marka Mazowera, britanskog povjesničara, danas zaposlenog na Columbiji, koji se puno bavio Balkanom i Grčkom, ali nismo: naš rad pokušava izgraditi drukčiju perspektivu.

Zaista, puno više su nas prosvjetlili (ne “impresionirali” kako navodi Jakovina) radovi poput onoga o odnosima Sovjetskog Saveza i Irana što ga je objavio Miron Rezun (“The Soviet Union and Iran: Soviet Policy in Iran From the Beginnings of the Pahlavi Dynasty Until the Soviet Invasion in 1941”, Brill, 1981.).

Po našoj ocjeni ključno je bilo rasvijetliti strategiju Moskve prema “zagranicnim oblastima” kao što su npr. Mongolija i Kina, ali i Afganistan, Iran, Turska i Bal-

kan. Na kraju baš smo u taj kontaktni pojas smjestili i Titovu Jugoslaviju, lociranu na jedno od žarišta višestoljetne anglo-ruske globalne konfrontacije. Tražili smo, dakle, "povijesne silnice" za koje se već Vladimir Dedijer počeo zanimati (Vladimir Dedijer: "Interesne sfere", Prosveta, Beograd, 1980.).

Sjećanja Glaisea von Horstenaua, koja Jakovina pogrešno navodi kao naš ("krivo protumačen") izvor za desant na Drvar (str. 209-210) nismo uopće naveli kao izvor za operaciju "Konjićev skok", nego kao svjedočanstvo o ukupnom njemačkom gledanju na vojna djelovanja na Balkanu, što valjda i jesu! Drugi izvor sličnog ranga, ali poglavito za Srbiju, jest onaj diplomata Neubachera, koji također navodimo. Glavni Hitlerov čovjek za prostor NDH, pa time i Balkana, njemački veleposlanik pri NDH Siegfried Kasche, nije dospio napisati memoare jer je kao ratni zločinac izručen komunističkim vlastima u Jugoslaviji te osuđen na smrt i obješen.

Za Jakovinu naša tvrdnja da je von Horstenau bio "stvarna vlast u Zagrebu" "nije posve točna" – ali naravno da jest! NDH je u potpunosti bila pod nadzorom njemačke vojske (von Horstenau) i NSDAP-a odnosno SS-a (Kasche), i to do svibnja 1945. kada je zadnji njemački vojnik napustio tlo NDH. Tek je tada, naime, Paveliću, koji se već nalazio u Sloveniji, vraćeno vrhovno zapovjedništvo nad hrvatskim jedinicama u NDH! Druge njemačke vlasti u Zagrebu nije bilo, osim vojne koja je upravljala hrvatskom vojskom (HOS).

Joachim von Ribbentrop zaista nije bio Austrijanac i tu pogrešku priznajemo, kao i netočan navod da je Beogradska deklaracija potpisana 1955. prilikom susreta Tito-Hruščov, a ne tek 1961., ali to se omaklo u tekstu koji u formi epiloga, ili pogovora, prekoračuje istraživački okvir ove knjige.

S druge strane, Staljin je doista umro dva tjedna prije nego što je Tito stigao u London, a Jakovina piše da je to "greška" iako su datumi nesumnjivi. Napominje da je "posjet, naravno, pripremljen puno ranije". Da, pa što? To nikako ne može biti faktografska greška kad je točan podatak i ne bi se smjelo tako kvalificirati u stručnoj recenziji.

Jakovinin navod da ambasadori Charles Bohlen i George Kennan nisu sačinjavali "Belgrade Mafia", nego da nju tvore tek ljudi iz administracije Georgea Busha starijeg (str. 213) nipošto ne stoji. Kennan, ambasador u Beogradu i tvorac strategije "containmenta", te Bohlen, ambasador u Moskvi, autor "dugog telegrama" koji je udario temelje "Trumanovoj doktrini", bili su najbliži suradnici državnog tajnika Deana Achesona, a sva ključna saznanja o funkcioniranju međunarodnog komunizma dobili su ondje gdje im se najviše pomagalo u suzbijanju svjetskog staljinističkog komunizma – u Titovoj Jugoslaviji, u Beogradu. Sam Bohlen bio je mentor Lawrence Eagleburgera (ne Eagleberger), i to već od šezdesetih, a taj je skupa s još nekoliko diplomata (J. Scanlan, W. Zimmermann) kod Kissingera (kojemu je Eagleburger bio šef kabineta) nastavio istu aktivnost sve do naših dana... Cijela ta skupina, znalo

se u Stateu, inicirala se – u Beogradu. Beograd je bio ključna destinacija. Sva tri najznačajnija njemačka publicista druge polovice prošlog stoljeća (Johann Georg Reissmüller, Carl Gustaf Ströhm, Viktor Meier) perfektно su govorili “srpskohrvatski”. Radili su u Beogradu. Smisao postojanja “Belgrade Mafia” nije bio da se podrže Srbi uoči ratova za jugoslavensko nasljeđe devedesetih, nego da se izgradi diplomatski *cordon sanitaire* za antisovjetski *containment* na Balkanu, što su upravo Charles Bohlen i George Kennan koordinirali preko Beograda još pedesetih godina. I zaista su ih nazivali – “beogradskim dečkima”.

Istina je – kako Jakovina primjećuje – da Ivan Šubašić, ban Hrvatske, nije bio ambasador Kraljevine Jugoslavije u Washingtonu (str. 213). Ali on je kao specijalni izaslanik vlade u Londonu bio stvarni otpravnik poslova ambasade. Konstantin Fotić, postavljen na to mjesto 1935., samo je fosil koji je na mjestu ostao radi očuvanja kontinuiteta diplomatske prisutnosti, što je, naravno, bio strateški interes jugoslavenske vlade u Londonu. Ono što je za nas tu bitno jest to da je čovjek tako izuzetne političke važnosti za zadnje razdoblje postojanja Kraljevine Jugoslavije, prvo kao ban Banovine Hrvatske, čime je Kraljevina pretvorena u srpsko-hrvatsku konfederaciju po uzoru na Austro-Ugarsku, a zatim kao predstavnik kraljevske vlade u Washingtonu, bio – Staljinov čovjek. Znači, on je Staljinova krtica, sovjetski *asset* u vladi Tito – Šubašić, a ne – kao što je to svima tada izgledalo – obrnuto!

Upravo u Moskvi treba tražiti sidrište ili barem važan čimbenik za samo ustrojavanje Banovine Hrvatske. Ne treba smetnuti s uma da je Staljin i 1948. naložio da se izvrši resurekcija balkanske federacije spajanjem Jugoslavije, Albanije i Bugarske. Kao uzor opet su mu poslužili austrougarski *Ausgleich* 1867., odnosno Hrvatsko-ugarska nagodba 1868. Znakovito je da ozbiljnog rada o stvaranju Banovine 1939. u Hrvatskoj nema, dok je temu Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. odradio akademik SANU Vasilije Krestić.

Nadalje, Jakovina nam spočitava da su “neke interpretacije i zaključci problematični i sumnjivi”, da “ponegdje nema konzistentnosti”. O čemu je tu riječ? Po Jakovini, “Josip Broz doista jest bio dogmatik” (str. 213). Ako je to točno, nešto nam je fundamentalno promaklo jer cijelom knjigom upravo dokazujemo da je on razvijao isključivo tehniku i tehnologiju vlasti, dok je doktrina imala drugorazrednu ulogu, što je unikum u panorami svjetskog komunizma. Nema, naime, dogme koju Tito nije odbacio: prije nego što se potpuno odmetnuo od međunarodnog komunističkog pokreta 1948., već je 1937. subvertirao programatska načela Kominterne kad je umjesto stvaranja teritorijalnih kompartija KPS i KPH, te dvije organizacije formirao kao ne osobito značajne partijske aktive, pa je KPJ zadržala teritorijalnu nadležnost nad njihovim područjem, tako da nije morao dijeliti vlast u organizaciji. Takve šizme nigdje ranije nije bilo u komunističkom svijetu. Tito je sve prilagodio vlastitim potrebama i, ako je mogao, nesmiljeno provodio vlastite ideje.

Komunistička "federacija" osovljena oko jednog čovjeka? Nezamislivo! To nam je i omogućilo da rekonstruiramo zbivanja u Hrvatskoj 1940. (Peta zemaljska konferencija) i 1941. (Kerestinec) odnosno "slučaj Hebrang" čiji počeci sežu od 1944. (zapravo od 1928.), a ne tek od 1948. Naše argumente recenzent ne navodi, kao ni rekonstrukciju politike narodne fronte u realpolitičkom ambijentu Mediterana i Balkana, izvan zadanog formata sintetiziranog u teorijskim retortama Kominterne.

Jakovina rezonira: "Da je Tito doista stvorio monolitnu partiju i riješio se baš svih koji su mu smetali, onda se ne bi pojavili Žujović i Hebrang, ne bi bilo Arse Jovanovića" (str. 213). Ali oni su jedini ljudi u Politbirou i najužem rukovodstvu koje sam nije regrutirao! Žujović i Hebrang visoko kotiraju u – Moskvi, kojoj će ostati vjerni u presudnom času. Arso je pak kooptiran posve nezavisno od Partije, u sklopu sovjetske infiltracije jugoslavenske vojske što je išla nezavisno od partijskih kanala koje je tada provalila beogradska policija. Uostalom, na primjeru Šubašića, ali i Momčila Ninčića pokazujemo koliko je Moskva u tim akvizicijama bila uspješna. (Vidi također karijeru kozačkog "bijelog" pukovnika Mahina, koji je 1944. promaknut u čin general-lajtnanta JA). Samo je Zapad, poglavito Pariz, sprječavao zbližavanje Beograda i Moskve i nakon pada Francuske 1940. Kraljevina Jugoslavija se ekspeditivno približava Staljinu (ugovor o prijateljstvu, normalizacija odnosa i na kraju pravi pakt samo par dana prije njemačkog napada, značaj kojega je poslijeratna jugoslavenska historiografija minorizirala jer, naravno, Londonsku vladu i nje-nog đenerala Mihailovića stavlja u sasvim drukčiju perspektivu).

"Isto tako posve je nedokazana nekoliko puta spomenuta tvrdnja da je Tito sudjelovao u izradi članka Josea Diaza Ramosa u 'Boljševiku' o poukama neuspjeha lijevih u Španjolskom građanskom ratu (str. 226, 246)." Nesumnjiva je činjenica da je Tito, kako navodi Božidar Maslarić, sudjelovao u anketama Kominterne te u debifiranju španjolskih rukovodilaca i veterana. Plod te aktivnosti su "Uroki", koje potpisuje Diaz Ramos, tada u terminalnom stanju u bolnici. Kako je ispravno uočio G. Swain – upravo na temelju toga dokumenta, u čijem je stvaranju, dakle, sudjelovao, Tito je mogao opravdati svojeglavo rukovođenje partizanskim ratom u Jugoslaviji. To su ključni momenti, koji su domaćoj stručnoj, a nekmoli širokoj publici, potpuno nepoznati, a iscrpno su prezentirani u našoj knjizi.

Isto tako, prije našega rada bilo je nepoznato djelovanje cijelog niza komin-ternovskih operativaca u Jugoslaviji poput Gruzijca "Milkovića" – V. N. Sakuna, Litvanke Braine Foss ili Bečanina Karla Štajnera, rezidenta OMS-a (koji nije odrobijao "7000 dana u Sibiru" da napiše knjigu, nego zato što je stradao u čistkama obavještajnog aparata). Naravno, nismo mi prvi koji sve to navodimo, ali nitko do-sad nije spajao povijest domaće Partije s onom sovjetske mreže na Balkanu sredi-nom dvadesetih godina. Recenzent tim našim rezultatima, ako ne i otkrićima, nije

poklonio pažnju iako su od ključne važnosti – pokazuju da je Tito od samog početka svoje partijske karijere kadroviran i vođen u sklopu sovjetske agenturne mreže, a nije neki lokalni partijski rukovodilac koji se istakao pa je upućen na usavršavanje u Moskvu! Oni koji su išli tim putem beziznimno su završili pred streljačkim strojem.

Gdje je Tito primljen u Partiju i uključen u kominternovsku operativu pod nadzorom OMS-a, praktično odjela OGPU-a/NKVD-a?

Glavni revolucionarni centar Jadrana (dakle Jugoslavije i Italije) u početnoj “lenjinskoj” fazi Kominterne jest Rijeka, koja je zahvaljujući nedefiniranom državnom položaju do 1924. pružala idealne uvjete za agenturno djelovanje. Problemi povijesti Rijeke nisu samo “zanimljivi” (ali nevažni za Titovu biografiju, procjenjuje Jakovina), već i presudni za razdoblje nastanka KPJ, ali i KPI. U Kraljevici, koja je od Rijeke udaljena desetak kilometara, Pavle Gregorić “Brzi” primio je u Partiju Josipa Broza! Kvarner je dakle ključan i u Titovoj partijskoj karijeri, ali to se do sada nije problematiziralo, nego se samo tretiralo kao usputni događaj. Isto tako, posvetili smo veliku pažnju Trstu kao centru formiranja prve generacije slovenskih revolucionara.

Uopće, važnost luka zapostavljena je tema u povijesti europskog komunizma, ali i revolucionarnih pokreta. St. Peterburg, Odesa i Łódź gradovi su u kojima nastaje socijalistički revolucionarni pokret (eseri), u Solunu VMRO i Yeni Türkiye, a fašizam u Rijeci... Jesu li, dakle, Trst i Rijeka prenaplašeni u ovoj knjizi koja pokušava objasniti genezu komunizma na Balkanu ili je pak previše tijesan okvir “nacionalne” historiografije koja čak i međunarodni radnički pokret pokušava interpretirati u državnopravnim okvirima, iz rakursa glavnih gradova nacija koje se raspadaju pod udarom epohalnih ideja? Mi mislimo da je obrađivanje revolucionarnih gibanja u sklopu nacionalne historiografije posve uzaludan napor – to se pretvara u puku kronologiju nepovezanih događaja, dok logika ostaje skrivena. “Feudalna”, nacionalno centrirana povijesna znanost vrijedi na europskom Zapadu, prikladna je za opisivanje statičnih struktura u 19. stoljeću, a podjednako neprikladna za izučavanje reformacije u 16. i revolucionarnih pokreta u 20. stoljeću.

“Duhovita je i Kuljiševa teza, već ranije plasirana u tjedniku *Globus*”, kaže Jakovina, “da nadimak Josipa Broza, Tito, zapravo potječe od tetejca, pištolja Tula Tokarjev, koji je on potom tobože maskirao izabravši državnički nadimak po imenu rimskog cara.”

Duhovita ovdje znači – neozbiljna. No Titov prvi pseudonim bio je Valter, po pištolju “Walther PPK”. On ga je, bit će, preuzeo od svog zapovjednika diverzantske specškole Kominterne Karola Waclawa Świerczewskog “Walthera” (vidi N. Bondarev: “Misterija Tito: Moskovske godine”, Čigoja, 2013.), a zatim ga supstituirao kraticom “T. T.” (Tulski Tokarjeva), kako se potpisuje u pariškom “Proleteru”. To su, inače, dva glavna tipa pištolja u naoružanju sovjetske vojske (agentski

Walther puno kasnije je zamijenjen modelom PSM). Osim dosta uvjerljive logike poznatih činjenica raspoložemo i izvorom: tu je priču ispričao J. M. Baturin, član Akademije nauka, prenijevši ono što mu je rekao njegov otac Mihail Matvejevič Baturin, rezident sovjetske obavještajne službe u Carigradu, Titov *case-officer*, kod kojega je Broz proveo četiri mjeseca na brifiranju prilikom puta iz Odese u Jugoslaviju, kad je dobio zadatak da preuzme cijelu balkansku mrežu u Zagrebu. Prethodno je u Moskvi imenovan generalnim sekretarom KPJ, što je s operativnog stajališta sekundarna funkcija koja mu daje legitimitet, dok Partija zapravo djeluje kao ilegalna mreža i uopće se ne bavi političkom agitacijom, nego isključivo obavještajnim radom i pripremama za subverzivno djelovanje. "Mi smo mu uvijek davali pištoljske pseudonime", rekao je Baturin, a može mu se povjerovati jer sve činjenice upućuju u tom smjeru. Neko drugo objašnjenje nije čak ni na vidiku. Kad je Dedijer zamolio Tita da mu objasni porijeklo svog pseudonima, ovaj mu je rekao: "Pa što, nadimak – nadimak kao i svaki drugi!"

"Prejaka je tvrdnja i da su Koča Popović i Vicko Krstulović bili marginalizirani, pa i 'pod budnom paskom policije' u Titovoj Jugoslaviji. Oni su ipak desetljećima imali važnu ulogu u političkom aparatu Jugoslavije. Ako je marginalizacija biti šef Generalštaba, ministar vanjskih poslova, potpredsjednik Federacije, kako li je onda izgledalo nagrađivanje u Titovo vrijeme?", piše Jakovina. To bi pitanje trebao uputiti ovoj dvojici. Upravo je izašao drugi svezak Krstulovićevih memoara u kojima se on gorko žali na svoju marginalizaciju. Umro je u uvjerenju da mu je sina Maksima ubila Udba. Kad je pak Koča došao na Tjentište na proslavu tridesete godišnjice proboja što ga je izvršio na Sutjesci, upao je kao "padobranac". Uopće nije bio na popisu gostiju. Proveo je sat-dva među borcima i zatim otišao, onako kako je i došao, u svom "spaćeku", izbjegavši crnu kolonu "mercedesa" kojima su na to mjesto njegove najveće pobjede i jedne od velikih bitaka Drugog svjetskog rata došli mnogi od onih koji u njoj nisu sudjelovali. Koča se od Tita distancirao 1972. jer je mislio kako se cijela njihova ratna generacija već trebala povući i mjesto prepustiti mlađima, poput njegova štićenika Marka Nikezića, kojega je Tito tada smijenio.

Iako mislimo da nije uočio glavne teze i ono po čemu je knjiga važna ako su naše smione konstrukcije točne – a o tome bi trebalo kvalificirano raspravljati – zahvaljujemo Tvrtku Jakovini na pažljivom čitanju i uočavanju naših pogrešaka i netočnih pojedinosti, a i na trudu što ga je uložio kad je naš rad prezentirao na zagrebačkoj promociji u Muzeju Mimara. Ipak, čini nam se da mu je srž naših argumentacija promakla. No barem su mu se svidjele "odlične slike" (npr. geneze Hladnog rata na Visu 1944.) i poneki "sjajan portret" (npr. Andrije Hebranga).

Možda je to zbog profesionalne opreznosti koja karakterizira povjesničarsku struku, što je i G. Swaina (koji je pročitao cijeli rukopis i vrlo precizno analizirao građu u tekstu predgovora) navelo da se osvrne prije svega na te izvore, a ne na

meritum naših teza prezentiranih u publicističkoj formi, ali sa znanstvenim utemeljenjem, prema najboljim zapadnim uzorima. Neke od teza profesor Swain je prihvatio kao legitimne u intervjuu koji je dao Williamu Klingeru 2010. (objavljen je 2011.), a to nas je i ohrabrilo da pristupimo ovoj zahtjevnoj, ali začudno aktualnoj, fascinantnoj temi.

“Tumačenje Tita iz Zagreba”, primjećuje Jakovina, “čeka se već desetljećima i to kronično”... Nešto je, evo, već i stiglo, možda okolišnim putem, od riječkog povjesničara koji objavljuje u europskom kulturnom prostoru i od jednog publicista s iskustvom u investigativnom novinarstvu, ali ni to što je prispjelo u Zagrebu nije s razumijevanjem primljeno, niti se dovoljno komentiralo ili osporavalo. Jest zato u Beogradu, što ne čudi jer, kako sam Tvrtko reče na našoj promociji, profesionalni hrvatski povjesničari zapravo – šute.

William Klinger i Denis Kuljiš